

Epaimahaia txapelketan

Iñaki Sarriugarte

Joko-jolasaren erakargarritasuna

Egunotan, Bertsolari-Txapelketa Nagusia ospatzen ari delarik, berriro plazaratu zaizkigu bertsolaritzak bere baitan dituen arazo nagusietako bi: batetik, txapelketen funtsa eta zergatia, eta bestetik bertsoreen neurgarritasuna.

Sua bizitu duena Joseba Zulaikaren *Bertsolariaren joko eta jolasa* liburua izan dugu, eta eztabaidaren oihartzuna irrati, telebista eta egunkarietara zabaldu da. Irakurlearentzat argigarria izan daiteke liburuaren egileak Fito Rodríguez-ekin izandako eztabaida idatzia (*Argia*, 1089. zk. 86.02.02, eta *Egin*, 86.02.06/12).

Bere liburuan eskaera zuzen eta zolia egiten die Joseba Zulai-kak bertsolariei, lau haizetara aldarrika dezaten:

“Ez dugu onhartzten gure bertsokak etsaminatzeko eta kalifikatzeko konpetentziarik lukeen juradurik; ez dugu onhartzten bertsogintza norgehiagokaren joko bihurtu nahi duen publikorik”.

Edozein modutan ere, badirudi euskal bertsozalegoak etengabe erakutsi izan duela txapelketei dien atxekimendua. Hala ere, adi-

tuek eritzi desberdinak dituzte bertso-jaialdi hauetaz. Basarrirentzat (*Bertsolaritzari buruz*, 161. or.):

“Bertsolari batek, txapelketan, bere neurriaren erdirik ere ez du ematen”.

Juan Mari Lekuona, ostera, beste eritzi bateko dugu (*Ahozko Euskal Literatura*, 134. or.):

“Hala ere, inoiz ez bezelako trantzean aurki daiteke bertsolaria, bertso onak kantatzera, eta bestela inoiz aterako ez zituen bertsoak ateratzera behartua aurkitzen delarik”.

Historiari begiraturik ere, ez dirudi txapelketak edo “bertso-guduak” bertsolaritzari arrotz zaizkionik.

Bertsoaren neurgarritasunari bagagozkio, ia-ia aho batez onartzen dira bertsoak dituen alderdi neurgarriak (beti ñabardurekin, jakina): neurria, erritmoa, etenak, hizkera, denbora, etab. Baina bertsolaritzak, giza ekintza izateaz aparte, hizkera konnotatiboa erabiltzen duenez, baditu zenbait alderdi neurgaitz samar: irudiak, metaforak, sinboloak, mementuan mementuko egokitasuna, etab. Halere, Jose M. Aranaldek (*Deia*, 85.11.23) ederki azaltzen duenez:

“Bertsoaren hamarretatik bederlatzi ederki neurtzen da, ederki neurtu izan du herriak eta gerora ere, nik uste, hala segiko da. Hutsezinik ez da hemen inor eta baloraketan ari denak hutsegín dezake eta hutsegín ere egingo du behin baino gehiagotan; baina oraindainokoa gaizki neurtzeak baino kalte gehiago egin dio bertsoari artoberousainak”.

Lekuona gaztea ere, bide beretik abiatzen zaigu, entzulegoak bertsoa epaitzeko duen grina aipatzerakoan (*Ahozko...*, 133. or.):

“Horrelako saio-moldeak [Txapelketei buruz ari da] entzulego berezia du: erabat bertso-zalea. Beraz, entzulea, kantaldian parte hartzera doa, ez bakarrik bere baitako bertso-gintza ahopekoan (bertso-zale jatorrek egiten duten eran), baizik eta epaketan parte hartzera doa. Bera bertsoan aritzera, bera epaile izatera”.

Historia apur bat

Baina bertsolaritzaren historian zehar ez da beti bahe bera erabili izan bertsoak neurtzeko. Ikus dezagun ohizko txapelketak antolatu artean, zer-nolako epaiketa-motak izan diren.

1801. urtean Billabonan Txabalategi eta Zabalaren arteko apus-tua ospatu zenean, bertsolariek epaile bana eramán zuten plazara, hirugarrena herriko alkateak izendatzen zuelarik. Baina, "apostuco bi orduac betetcean", entzulegoa, 4.000 lagun inguru, irabazle ez galtzailerik ez zegoela oihuka hasi zelarik, epailariék gauza bera erabaki zuten, Iztuetak dioskunez:

"Utei bear ditugu.
Biac berdin berdin;
Guipuzcoa guciac
Ardezan atseguin".

Ezaguna da, era berean, Izuelako Artzaiak beste bertsolari ezezagun batekin jokaturiko desafioan gertatutakoa. Epailariék, bertsolari bien arteko berdintasuna ikusi eta epaia ezin erabakirik, bide bitxi hauxe aukeratu zuten: kantatutako 50 bertsoak errepikatzeko gai zenak lortuko zuen garaipena. Izuelako Artzaiak bakarririk errepikatu omen zituen, saria berak eskuratu.

Aita Zavalari jarraituz (*Bosquejo de Historia del Bertsolarismo*), badakigu XIX. gizaldian ospaturiko beste desafio batzutan epailariak egon zirena. Baina, badirudi tankera zaharreko desafio edo "gudu" hauek, bigarren karlistadarekin suntsitzen direla. Geroxeago, gerra aurreko txapelketak arteko zubia "Lore-Joko"ek beteko dute.

Txapelketa nagusiak

Aspaldiko txapelketei lotzen bagatzaizkie, ezinbesteko dugu, 1935. urteko otsailaren 20an Donostiako "Poxpolin" Antzokian "Euskaltzaleak" eta "Eusko Gaztedi"k eraturiko *Ingo Bertsolari Eguna* aipatzea. Txapelketa honetako epaimahai "Aitzol", Altzaga, Olaizola, Olano, Lekuona eta Zurimendi jaunek osatzen zuten. Epaitzeko erizpideei dagokienez, honako aipamen hau irakur dezakegu *Bertsolari Guduak*¹ izeneko liburuan (53. or.):

"Epa-maiekoak beren iritzia agertzeko, kontuan eduki bear izan dituzte bertsolarien sorpena, irudipena, bertsotarako éreztasuna, bertsoen neurkera, puntuak eta oinén berdintasuna. Baita ere emandako gaiak erabili zituzten edo ez; eta bakoitzari emandako ogibidearen yabe egin zan edo ez".

Bitxia dugu, halere, epaimahaikoei emandako puntuazio-orrietan agertzen den ohartxo hau (31. or.):

“Bertso bakoitzari puntuak emateko era:

Oso txafari	0
Txar-xamañari	5
On-xamañari	10
Onari	15
Oso onari	20

Epaiakari bakoitzak, onela, ezez eman zezakean bere iritzia eta guziak batasunez, erabaki zuzen”.

Gerra ondorenean Euskaltzaindiak eraturiko txapelketetan erabilitako erizpideen bilduma gisa, *Euskera* aldizkarian (1981-1, 26, 293. or.) agertutakoak aipa daitezkeelakoan gaude:

“Epai-mahaiak, berak ere neurketarako abiapuntu bat izan zezan, eta bertso-zalea nahaspila ez zedin, honako aburu hauez baliatzea erabaki zuen juradoak:

- Gaia: gaiari zehatz heldu eta gainera sakondu eta aberastu behar du bertsolariak.
- Hizkuntza: esateko moduaren edertasuna.
- Egitura: gaiaren sarrera, jarraipena eta bukaera.
- Neurriak eta puntuak: neurri musikaren araberan, puntuetan, potoez gainera, ia aberatsak, errezak edo pobreak direnari begiratu ko zaio”.

Jesus Mari Etxezarretak, epaimahaiko izandakoak, *Bertsolari-tza formarik gabeko Heziketa* liburuan honako hau gehitzen du (99. or.):

“Beste gauza asko ere gogoan izan litezke: sorpena, irudipena, ziria-sartzea, eta abar”.

Aurtengo txapelketa

Aurtengo txapelketari dagokionez, irakurle bertsozalea jakitun dagoke Euskaltzaindia eta Bertsolarien Elkartearen artean, epaimahaia osatzeko orduan, sortu ziren eztabaidez. Guk geuk, geure aldetik, ez genuke su hori bizitu nahi; eta Euskaltzaindiaren jarraitzaile eta bertsozale garen aldetik, gure nahirik behinena sorturiko txinpartak lehenbailehen itzaltzea izango litzateke.

Txapelketaren antolakuntza behin martxan jarriz gero, proposamen desberdin bi eztabaidatu ziren puntuatze-erari zegokionez. Batetik, Jose Ramon Etxebarriaren "Bertsolari-Txapelketetan epaimahaikoez erabil ditzaketan erizpideei buruzko aurreproiektua" izeneko txostena; eta bestetik, puntuaketak agerian ematearen alde zeudenen proposamena. Jose Ramon Etxebarriaren txostenak arteko txapelketetan erabilitako erizpideetan sakontzea eta horiek zehaztea zuen helburu, arazo tekniko, gai, egitura eta bertsoen zailtasuna neurtu ahal izateko datuak emanez. Txostenak fitxa batzuk ere eskaintzen zituen, saio-amaieran, gura izanez gero, bertsolari edota bertsozaleek epaimahaikoez emandako puntuazioaren berri izan zezaten. Txosten hau, 1984. urtean Mungian "Bizkaiko Bertsolari-Ikasleen Elkarte" k eraturiko "Taket" sarian izan zen erabilia, baita urte bereko Arabako Bertsolari-Txapelketan ere.

Txosten honek izan zitzakeen abantailak ontzat eman arren, bertsolariak puntuaketak ematearen alde agertu ziren eta era berezi hau hautatu zen 1985-86 Txapelketarako. Berezia diogu, ez, haatik, berria, inoiz erabilia izan bait da; hala nola, oraintsu Euskadi Irratiak antolaturiko "Fernando Amezketarra" herri-arteke lehiaketan.

Eskualdekako erakuntzari zegokionez, epaimahai bi osatu ziren Araba-Bizkaia eta Gipuzkoa mailako kanporaketetan epailana egin zezaten. Iparralde-Nafarroa eremurako, bertan egindako txapelketaren emaitzak onartu ziren. Araba-Bizkaiko epaimahaia honakook osatzen zuten: Trino Azkoiti, Karlos Ibarzabal, Andoni Iriondo, Antton Mari Aldekoa-Otalora, Eusebio Osa eta Iñaki Sarriugartek. Gipuzkoakoan seikote hau plazaratu zitzaizun: Joxe Mari Arrieta, Joserra Gartzia, Patxi Goikolea, Rufino Iraola, Jesus Mari Mendizabal eta Nikolas Segurola.

Hasiera batean, epaimahaikoen egitekoa, orain arteko esperimentziak batu, aztertu eta eztabaidatzea izan zen, zelanbaiteko erizpide bateratu batzuetara heltzeko. Halere, bertsozaleak dakienez, zenbait arazori buruz batasunera iristea zail ere zail gertatzen da, arazo horiekiko eritzi kontrajarriak egoten dira eta. Adibide bat ematearren, errimari dagokion puntutxo bat aipatu nahi genuke. Denok dakigu bertsotan, sarritan, formaz berdinak baina esanahiz desberdinak diren berbak erabiltzen direna: *bizia* (zorrotza), *bizia* (bizitza), *bizia* (bizi izana). Zenbaitek erabilera hau erri-makeriatzat jotzen duen bitartean, askok eta askok, ordea, puntuagarri den hitz-joko bailitza hartzen du. Edozelan ere, epaimahaian

partaide asko egoteak osotasuna demaio, ezpairik gabe, bertsoak merezitako puntuazioari.

Lehendabiziko fasean, puntuazioak ematerakoan, era desberdinak erabili ziren Araba-Bizkaia eta Gipuzkoako kanporaketetan. Gaia emandako saioetan, hirunaka puntuatu izan dira bertsoak lurralde bietan; ofizioetako bertsoen emaitzak, ordea, Araba-Bizkaian banaka puntuatu izan dira, Gipuzkoan hirunaka puntuatzen zirelarik.

Lehenengo fasea burututa, final-laurden, finalerdi eta finalerako bederatz partaideko epaimahai berri bat izendatu zen, epailariak era honetara aukeratuz: Araba-Bizkaitik eta Gipuzkoatik laurden partaide, bederatzigarrena (F. Miura) Iparraldetik gehituz. Orduan birplanteatu egin zen zein zatekeen erarik egoki eta fidagarriena ofizioetako bertsoak puntuatzeko, gehiengoa hirunaka ematearen alde agertu zelarik. Izan ere, era bitzuok dauzkate beren alderdi on eta txarrak. Hirunaka ematea, zenbait kasutan huts-estalgari bihur badaiteke ere (pentsa dezagun epaimahaiko bik puntuazio bera eman diezaioketela bertsolari bati, 18 esaterako, emaitza partzialak zeharo ezberdinak izaki: $4,7,7=18$; $7,7,4=18$); beste askotan, errakuntzak edota txarto ulertuak zuzentzeko, lagungarri gerta dakieke epaimahaiakoei. Azken hau, zer esanik ez, puntuaketa justuago baten mesedetan doa. Lehenengo bidea zehatzagoa den bitartean, bigarrena eroso eta fidagarriagoa dela esan genezake.

Baina txapelketaren funtsa eta bertsoaren neurgarritasuna eztabaidagai izan diren modu-moduan, puntuaketa-era honek ere eritzi kontrajarriak eta kezka zenbait sortu ditu bertsolari eta bertsozale askorengan. Gure ustez, puntuak agerian emateak baditu ukaezinezko abantailak; arintasuna, gardentasuna, azken mementuko sorpresak ekiditea, epaimahaiaren lana kontrolatu ahal izatea, entzulegoaren heziketa, etab. Baina galdera, Pello Esnalek zorrozki dioenez (*Deia*, 86.02.13), zera litzateke: ea helburuok benetan lortzen direnontz. Hor jagok untzea.

Huts-estalgari izateaz gain, baditu sistema honek beste alderdi ahul batzuk ere. Izan ere, puntuak bertsoa kantatu ahala eman beharrak trantze estuan jartzen du epailaria, epailana bere baitarik soil-soilik egin bait dezake. Ez du, haatik, txarto ulertuak edo bertsoak izan ditzakeen alderdi ilunak aldamenekoekin komentatzeko asti gehiegirik. Horrez aparte, kontutan hartzekoak lirateke bertsolari handien itzalak izan dezakeen eragina, eta zer esanik ez, txapelketa aurrera doan heinean kanta-lekuetan sortzen den giroa-

rena. Jesus Mari Etxezarreta ere, komunikabide batzuetatik (*Argia, Deia, Egin*), puntuen batuketa soilak lekarkeen bidegabekeriaz mintzatzen zaigu, adibide posible batez azalduz. Gerta daitekenaenez, ez luke antolakuntzak arazo hau ahaztu behar.

Arazo guztioz eztabaidatu zuen epaimahaiak, final-laurdeni hasiera eman aurretik Zarautzen agindako bileretan. Arlo honetan eskertzekoa da, epaimahaiak bertsolari eta lehengo txapelketako epaimahaiko batzuegan aurkitutako laguntza errimean.

Amaitu aurretik, beste arazo bat ukitu nahi genuke, bidenabar bada ere. Aspaldion, idatzizko zenbait komunikabidek bertsolaritza emandako bultzadari esker, bertso asko ikusten dugu inprentaturik. Honek, zelanbaiteko epaiketa paraleloa sortu du, *moviola* bailitza. Baina ez da ahaztu behar, kanta-lekuan luzaro itxaronda hasitako bertsoa edota kolpeta eta baldar kantatutakoa, dotore eta txukun idatz daitekeela, mementuan mementuko gorabeherak aipatzeko.

Lehen zaila ere zaila bazen epailana, aspaldiko berrikuntzekin zailtasuna areagotu egin dela esan dezakegu. Bertsolaritzaren mesederako badira, betoz ordu onean zailtasunok; aldaketen helburua hauxe baita: txapelketak ahalik eta ondoen eratzea, entzulegoaren gozamenarako eta bertsolaritzaren eta euskal kulturaren onerako.

Egongo al dira hurrengo epaimahaian, bertsolaritzaz lerro xumeok idatzi dituen hau baino mila bider jantziago dauden euskaltzale eta bertsozale adituak! Finala heldu bitartean, bertsolariei bezalatsu, ez zaie Aita Santu eta zortzi kardinalei larritasun, nerbio eta lo-ezina faltako.

I.S.

(1) Liburu honetan gerra aurreko txapelketa bien berri ematen zaigu. Oraindik, Gipuzkoako Aldundiak Basarri eta Uztapideri egindako omenaldien kariaz, liburu interesgarri honen bigarren argitalpena atera du.

EL JURADO EN LOS CAMPEONATOS

LE JURY DANS LES CHAMPIONNATS

El artículo de Iñaki Sarriugarte, miembro del último jurado, analiza los criterios literarios y prácticos empleados a lo largo de los diversos campeonatos nacionales. El autor se centra de manera especial en el último campeonato, estudiando tanto el sistema como los criterios de puntuación del jurado, así como el debate que han generado los cambios efectuados en el mismo.

L'article d'Iñaki Sarriugarte, membre du dernier jury, analyse les critères littéraires et pratiques suivis durant les championnats nationaux. L'auteur s'arrête sur le dernier championnat, où il étudie autant le système comme les critères du jury pour compter les points, ainsi que le débat posé par les changements introduits au dernier championnat.